

Beteckning: Rel C vt 2007:14

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Väckelsen och bönhusen i Nätra församling

Varför de kom, varför de var så många
och vad de hade för betydelse för bygden

Linda Berglund
Juni 2007

C-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionsvetenskap C
Handledare: Juan Carlos Gumucio

1	INTRODUKTION	
1.1	Inledning	3
1.2	Syfte och frågeställning	3
1.3	Forskningsbakgrund	4
1.4	Metod	6
1.5	Disposition	7
1.6	Definitioner och avgränsningar	7
2.	UNDERSÖKNING	9
2.1	Sverige under väckelsetiden	9
2.1.1	Norrlandsläseriet	12
2.1.2	Örnsköldsvik - en frikyrkostad	14
2.2	DEN LOKALA SITUATIONEN: Frikyrkorna kommer till Nätra församling	16
2.3	Intervjuer	18
2.4	Slutlig reflektion	28
3.	SAMMANFATTNING	30
4.	LITTERATURFÖRTECKNING	31
4.1	Källor	31
4.2	Litteratur	31
4.3	Otryckt material	31

1.1 Inledning

Något som jag har varit intresserad av att studera en längre tid är historien kring de gamla bönhusen som finns i byar kring min hemort. Jag ser dem nästan varje dag när jag går genom trakterna kring Bjästa, ofta öde och förfallna, men vissa står fortfarande kvar och är fyllda av aktivitet. Jag blir fascinerad av människornas engagemang för dessa bönhus, vissa människor har funnits med under hela sitt liv och jobbat för att hålla igång bönhus som byggdes för kanske hundra år sedan. Jag fascineras också av tanken på alla de människor som idag inte finns kvar i livet, men som ägnade sin fritid åt bönhusen, åt att bygga dem, åt att driva dem och åt att hålla aktiviteter i dem. De byggdes till en samlingsplats, och människor drog sig dit för att kämpa för saker de trodde på, som ärlighet, och för att bekämpa alkoholproblemet och andra problem som kom under denna tid, då människor fick ställa om sina liv efter industrialismen.

Det finns nästan ett bönhus i varje by häromkring, och nästan alla man möter som är uppvuxna i Nätra församling har under sin barndom varit med i någon aktivitet i ett bönhus, som söndagskola eller juniorer. Något måste dessa bönhus ha betytt för dessa människor.

De flesta av dessa bönhus står öde idag, men vittnar om en historisk storhetstid för flera decennier sedan. En tid med alla bybor engagerade i olika aktiviteter, en tid med en helt andra behov än idag, en tid då man av någon anledning lät resa alla bönhusen i Nätra, då man av någon anledning behövde dessa i sin närhet. Kanske för att kunna samlas, kanske för att kunna engagera sig och kunna umgås någonstans.

Snart kommer dessa bönhus att förfalla och glömmas bort, människorna som var med och levde med dem blir äldre och äldre och kommer inom en tid att gå bort. Vad har de att berätta, vad minns dom, och hur upplevde dom denna tid med bönhusen? Jag tycker att det är intressant att få veta hur just frikyrkorna och deras bönhus har påverat samhällen och byar runt om oss, och vill gärna få veta mer om bönhusens tid.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att studera väckelserörelsen i Nätra församling, när den kom, hur den spred sig i landet och när väckelsen och bönhusbyggandet kom till bygden. Dock har jag valt ut några bönhus jag kommer att fördjupa mig mer i. Jag vill få fram hur hela det historiska händelseförloppet när väckelsen kom gick till och jag vill ge en förståelse för varför man valde att engagera sig i frikyrkoföreningarna och vilken betydelse den hade för bygden och byarna där de fanns.

Nedan tar jag upp de frågor jag vill besvara i uppsatsen.

Bakgrundsfråga:

- Hur spred sig väckelsen i landet och när kom den till Ångermanland, Örnsköldsvik?

Lokala frågor kring de bönhus jag studerar:

- När och varför bönhusen byggdes.
- Varför var de så många och så populära?
- Vilken betydelse har de haft för byarna och människorna som bodde i dessa byar?

Innan jag började skriva på min uppsats och innan jag började med intervjuer och att forska kring väckelsen så hade jag ett antagande som fick mig att ställa de frågor jag ställde och som fick mig att fortsätta söka svar. Detta antagande handlade om att något mer än endast den religiösa ådran hos människorna fick dem att bygga sina bönhus och engagera sig så. Jag trodde att det var något mer som drev människorna till att bli så aktiva i en förening och att driva sina bönhus med möten och predikanter vidare. Alltså att motivationen hos människorna fanns i att de ville ha en samlingspunkt där de kunde träffas, det var mer socialt än rituellt grundat.

Dock hade jag inget antagande kring frågan varför de finns så många bönhus i Nätra, där stod jag helt nollställd inför frågan men blev samtidigt mycket glad över de svar jag fick.

1.3 Forskningsbakgrund

En av de viktigaste källorna jag har använt mig av är Örnsköldsviks museums skrift "Frikyrkor i Örnsköldsviks kommun med Evangelistiska Fosterlandsstiftelsen". Med text av Bodil Mascher och foton av densamma samt Göran Omnell. I denna skrift tar Örnsköldsviks museum upp en allmän historik om väckelsen och sedan mer specifikt om Örnsköldsvikstrakten.

Efter denna bakgrund får vi en mer ingående historia bakom de olika frikyrkorna, när och hur de kom till Örnsköldsvik. Bönhuset som byggnad och dess konstruktion tas också upp i slutet av skriften. Jag har från denna skrift hämtat information till hur de olika samfundet kom till Örnsköldsvik och i viss mån även Nätra. De tar här upp församlingar och samfund som jag inte kommer att skriva om här i mitt arbete av den anledningen att dessa samfund inte finns i Nätra församling eller att de inte är något av de samfund som jag berör i intervjuerna. De har grundat sin undersökning främst på intervjuer av aktiva medlemmar, men också litteratur om de olika samfundet.

Knut Kjellberg har skrivit en bok som jag har hänvisat till ett flertal gånger. Boken "Folkväckelse i Sverige under 1800- talet uppkomst och genombrott" är en mycket ingående bok om väckelserörelserna under 1800- talet och även med skildringar av personer som har varit med under denna tid inom olika områden. Denna bok har varit mycket viktig för mitt arbete, för där har jag hämtat mycket information till min bakgrunddel, där jag beskriver väckelsens intåg till Sverige och hur olika samfund etablerade sig i vårt land. Från detta verk har jag också fått mycket kunskap om Norrlandsläseriet, och hur väckelsen satte sig i norrland och hur den spred sig från Piteå ner över mina hemtrakter, de jag här tar upp. Kjellberg är pastor i Svenska Missionsförbundet och även socionom. Han har tidigare skrivit böcker inom socialteknik, historia och teologi.

Oloph Bexells "Sveriges Kyrkohistoria – Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid" är det sjunde bandet i serien "Sveriges kyrkohistoria". Denna bok har jag använt mig mycket av under arbetet och även denna hänvisar jag ofta till i min uppsats. Den skildrar andra hälften av 1800- talet då en brytningstid kom, och som ledde fram till bildandet av självständiga frikyrkor. Boken är mycket utförlig och redogör för allt från Svenska Kyrkans funktion i samhället på den tiden till debatterande av Bibeln. Även denna bok har betytt mycket för min bakgrundsdelen eftersom jag också från denna bok har fått mycket information till väckelsens intåg, men från denna bok har jag även hämtat mycket kunskap kring Svenska Kyrkans makt i Sverige och dess funktion i samhället, vilket är en viktig del för att kunna förstå sambandet i hela väckelserörelsen. I sista kapitlet får vi läsa ett flertal fördjupningsartiklar av andra författare om bland annat kyrkobyggnaden.

Jag har också använt mig av en inventering av folkrörelselokaler, gjord av Läns museet i Västernorrland 1973, uppdaterad 1978. Denna fick jag kopierad från arkivet på museet i Örnsköldsvik, de delar som berörde trakterna kring Nätra. Denna inventering tog upp folkrörelselokaler i hela länet med fakta om var de stod, hur de såg ut och är konstruerade och vilka inventarier de hade. Självklart stämmer mycket av detta inte idag eftersom denna inventering är nästan trettio år gammal, men den gav en övergripande bild av vilka bönhus som finns i trakten och även en sagesman var skriven till bönhusen, vilket gjorde att jag fann en väg till kontakt i kretsarna där potentiella informanter fanns.

På biblioteket fann jag också senare en minnesskrift kring Norra Ångermanlands lutherska kretsförening, en förening under EFS. Skriften heter "Minnesskrift Norra Ångermanlands lutherska kretsförening och Örnsköldsviks bönhusförening 1879 – 1929" och den är skriven av kyrkoherden Alfred Nygren och folkskoleläraren Isidor Johansson 1929.

När jag först läste denna bok var jag lite tveksam till dess trovärdighet, då författarna ofta kommer med egna åsikter och värderar utifrån sina egna tankar och sitt eget tycke, men efterhand så såg jag ändå den som en tillförlitlig källa på det mesta av det fakta jag ville få fram, eftersom det ofta stämmer överens med annan litteratur jag läst under mitt studerande och den mesta fakta i boken verkar trovärdig. Författarnas egna tillägg kring vad de tyckte om saker och deras personliga tycke kring händelser har jag inte tagit med, och där de ändå kommer in skriver i fall jag är tveksam till informationen.

1.4 Metod

Jag gick till det lokala museet för att se om de kunde hjälpa mig att få fram någon information om bönhus eller väckelserörelsen i Nätra. Och jag fick hjälp av Magnus Näslund som följde mig till arkivet på museet och kopierade några dokument om en inventering av folkrörelselokaler till mig. Genom dessa dokument fann jag också namn på människor att kontakta för att vidare få kontakt med personer som jag fick träffa och intervjua angående deras aktiva liv i bönhusen.

Jag gick också till biblioteken i Örnsköldsvik för att söka litteratur kring ämnet, och jag fann mycket användbara böcker om väckelsen i Sverige och ur den kom till vårt land och på vilket sätt den spred sig. Dessa böcker har varit till mycket stor hjälp för att förstå tiden och situationen i Sverige och för människorna som levde då och som påverkades av väckelsen. Detta var trots allt en tid innan de personer jag träffat levde, men vågen av frikyrkoväckelsen och bönhusbyggandet fanns ännu vid deras tid, och det har varit bra att ha förhistorien till deras berättelser.

Jag har träffat några människor som är/var engagerade i bönhusen och dess funktion och liv och pratat med dem för att försöka få svar på mina frågor om väckelse och bönhus i bygden. Intervjuerna gick till som så att jag åkte hem till dem och berättade först om de frågor jag vill ha svar på i uppsatsen, och sedan fick de svara och jag skrev ner deras svar i en anteckningsbok. Jag skrev sedan av dessa svar till ett dokument som jag har sparat i datorn. Dock var det annorlunda när jag intervjuade Agneta Tomtlund, eftersom intervjun med henne skedde via telefon. Jag ringde upp henne och bad om att få intervjua henne. Jag gav henne frågorna jag ville ställa och ringde upp henne dagen efter då vi hade tid att prata.

Jag har valt att intervjua flera människor som är äldre, för att få veta mer om tiden som var, men också några lite yngre, för att få andra perspektiv på frågorna. Jag tycker att det är viktigt att se hur olika åldrar kan se på denna fråga, eftersom man kommer in i rörelsen under olika

omständigheter och under olika tider. Två av mina intervjuade har också erfarenheter från andra bygder, vilket är intressant.

1.5 Disposition

Efter denna inledande del kommer min undersökning, som är uppdelad i tre delar, först en bakgrundsdel, där jag skriver om väckelsens intåg i Sverige och hur den spred sig till Ångermanland och Örnsköldsvik. Jag tar även upp hur det svenska samhället såg ut ur ett kyrkligt perspektiv, om hur stor makt kyrkan hade och vilket inflytande på människorna den hade.

I den andra delen kommer jag att gå in på det lokala planet, där kommer jag att skriva om frikyrkorna i Nätra församling, när de kom och där kommer jag in på bönhusbyggandet också. Efter det kommer ett avsnitt med en text som handlar om vad mina informanter har sagt till mig i intervjuerna, och min analys av svaren. Jag avslutar med en sammanfattning och litteraturförteckningen.

1.6 Definitioner och avgränsningar

Jag kommer i min undersökning att använda mig av ordet *väckelse* upprepade gånger så jag vill här ge en förklaring på ordet: Väckelsen är en benämning på en period när den kristna kyrkan blir stor och växer, i Sverige ofta sammankopplad med vissa frikyrkor och dess bönhus. I Sverige är väckelsen framför allt sammankopplad med 1800-talets slut då nykterhetsrörelserna och frikyrkorna hade stor framgång.

Jag har även valt att använda mig av ordet *bönhus* i min uppsats och vill därför här ta upp en förklaring på ordet och varför jag valt att använda det. Enligt Nationalencyklopedin är ordet bönhus i allmänt bruk norr om Dalälven, och söder om den använder man beteckningarna missionshus eller kapell.¹ Men jag väljer här i uppsatsen att använda beteckningen bönhus, eftersom det är så folket här i Nätra benämner byggnaderna.

Jag kommer att skriva delar ur intervjuerna med kursiv stil, och det har jag valt att göra för att extra visa på att detta är citat och direkt hämtat från mina informanter, och för att skilja detta ytterligare från mina egna formuleringar och min egen analys.

---

¹ Nationalencyklopedin 1990, tredje bandet.

Min fokusering ligger på min hembygd, Nätra, med huvudorten Bjästa och många småbyar runt omkring. För en närmare beskrivning så ligger Nätra 2 mil söder om staden Örnköldsvik i Ångermanland. Nätra har med Bjästa och omnejd ca 5 500 invånare.

2. UNDERSÖKNING

Väckelsens spridning började under 1800- talet med att en religiös s.k nyevangelistisk väckelse drog in över Sverige. Mycket av inspirationen till denna väckelse kom från Skottland.² Även från England och Tyskland kom mycket inspiration, redan på 1700- talet började väckelsen att spridas där, med metodismen (England) och pietismen och herrnhutismen (Tyskland). Dessa kom till Sverige under 1800- talet.

2.1 Sverige under väckelsetiden

Kyrkan i Sverige

I Sverige under 1800- talets slut, när den nyevangelistiska väckelsen började komma, hade svenska folket kyrkoplikt sedan 1686 års kyrkolag.³ Alla måste gå till kyrkan på söndag i största möjliga mån. Var man sjuk eller gammal var det okej att slippa ta sig till kyrkan, men så gott det gick skulle man ändå dit. Svenska Kyrkan – en benämning som kom under 1700- talet med som inte förekom i någon officiell lagtext förrän genom 1860 års dissinterlag - var den enda kyrkan i Sverige, och skulle så vara. 1726 förbjöds andliga sammankomster utanför Svenska Kyrkan. Man ville behålla sin enhetskyrka med kyrkplikt.

Samhället och kyrkan hade innan 1862 års kommunlagar sammanflutit, men gjorde ingen skillnad på de "andliga" och de "världsliga" angelägenheterna ute i socknarna. Samhället sågs som en enhet där var och en hade sin kristna uppgift att fylla, och sitt ansvar att ta inför Gud⁴. Samhällsordningen var präglad av teologin och den kristna tron. Alla skulle visa och markera sin kyrkliga identitet, inte minst statens ämbetsmän. Detta skedde genom deltagande i kyrkans gudstjänstliv och nattvardsgång. Därför sågs också nattvarden som en borgerlig solidaritetshandling, inte bara religiöst.⁵

I högmässan fanns också ett annat märkligt inslag, som visade på att prästen hade en funktion som samhällets ämbetsman. Ända fram till 1849 var tjänstgörande präst skyldig att läsa upp inte bara lysningar till äktenskap och andra kyrkliga tillkännagivanden, utan också Kungl. Maj:ts kungörelser och statliga länskungörelser, och även lokala pålysningar som auktioner, stulet och borttappat gods osv. Prästen var alltså tvungen att från predikstolen läsa

---

² Bexell 2003, 50

³ Bexell 2003, 10

⁴ Bexell 2003, 19

⁵ Bexell 2003, 10

upp utförliga lagtexter och annat ur *Svensk Författningssamling* plus en lång rad andra officiella texter. 1849 flyttades detta moment till efter gudstjänstens slut, men i och med detta fick oftast denna högläsning få åhörare och ibland inga alls. Dock måste detta genomföras. Det mekaniska uppläsandet fick allmänhetens intryck av prästen som statens megafon och gudstjänsten som en statlig angelägenhet förstärkt.⁶

1842 tillkom den obligatoriska folkskolan. Och för den ansvarade kyrkan. Även efter 1862 års kommunlagar förblev skolan en kyrklig angelägenhet. I Skolrådet satt kyrkoherden som självskriven ordförande och där låg ansvaret att skolundervisning genomfördes, och kyrkan hade ansvaret att i kyrkostämman tillsätta lärare och att se över skolbudgeten.

Prästerna skulle ha tillsyn i synnerhet över religionsundervisningen, och kristendom uppfattades som det viktigaste ämnet. Biskoparna var tillsammans med domkapitlet skolväsendets tillsynsmyndighet. Vid mitten av 1800- talet var detta fortfarande en av deras mest tidskrävande arbetsuppgifter. Kyrkans präster var alltså ytterst ansvariga för skolundervisningen, och borde ibland sitta med som åhörare vid lektioner och kunde, om de ville, ta över undervisningen under en lektion. Men folkskolans kristendomsundervisning var ett led i församlingens fostran av församlingens döpta medlemmar.

Sverige moderniseras

Under 1860- talet började Sverige att moderniseras. Ståndsriksdagen avskaffades och en tvåkammarriksdag tog dess plats, och i och med detta försvann prästerskapet som politiskt riksdagsstånd. När frågor skulle avgöras inom kyrkan fick man nu ta upp det i det nya kyrkomötet, som sammanträdde första gången 1868. Inom tvåkammarriksdagen började det att komma politiska partier.

Tekniken, som till exempel järnvägen och ångkraften, fick en ny period och i och med detta fick Sverige nya kontakter med utlandet och mottagligheten från influenser och intryck var stor. På 1860- talet hade Sverige ca 3,9 miljoner invånare och av dem bodde ca 90 % på landsbygden och livnärde sig på jordbruk eller dess binäringar.⁷ Men i slutet på 1860- talet kom det nödår, som länge skulle sitta i folkets minnen.

---

⁶ Bexell 2003, 13

⁷ Bexell 2003, 38

Väckelsen kommer till Sverige

Mitt upp i allt detta börjar den största religiösa förändringen sedan reformationen att växa. Religionsenheten, med Svenska Kyrkan som enda kyrka, börjar gå mot sitt slut. 1726 hade religiösa sammankomster utanför Svenska Kyrkan förbjudits enligt lag, men 1858 och 1868 kom det nya bestämmelser kring konventiklar, vilka var mycket mildare än tidigare bestämmelser kring detta. Nu kunde människor träffas och ha andliga möten utanför familjen. Dock fick man inte konkurrera med kyrkans gudstjänst eller hålla egna möten på samma tid som allmän gudstjänst. Impulserna för utvecklingen kom från utlandet, men förändringarna kom från människorna, som tog initiativ, argumenterade och ville förändra.

Den första frikyrkliga påverkan av betydelse som kom till Sverige var metodismen, som kom med George Scott, och 1868 bildades de första församlingarna i Stockholm och Göteborg. Metodismen är en protestantisk rörelse med ursprung i Englands framväxande industrisamhällen under 1700- talet. Namnet kommer ifrån det planerade livsmönster man levde efter, och var något som starkt påverkade industriarbetarna.

Herrnhutismen nämndes ovan som en stor inspirationskälla till väckelsen i vårt land, och hade en stor skara anhängare i norra norrland under 1700- talet. Det sägs vara svårt att veta hur stor inverkan herrnhutismen har haft på väckelserörelsen i Sverige.⁸ Herrnhutismen kommer från Tyskland och har sitt namn efter kolonin Herrnhut i Böhmen, där den religiösa ideologin uppstod.⁹ Herrnhutismen är en rörelse där det inte är den rätta läran eller en viss omvändelse är det viktiga, utan känslan av Jesus lidelse och försoningen i Kristi blod och att ha Kristus nära sitt hjärta är det centrala.¹⁰

Pietismen nämns också som en av rörelserna som fick väckelsen att gå igenom Sverige. Pietismen har liksom herrnhutismen sitt ursprung i tyskland, men denna rörelse är äldre, den kom till redan i slutet på 1600- talet. Pietismen betonar själavård före teologisk lärdom, och vill främja individualismen inom religion och även framhäva lekmannens roll i gudstjänstlivet. Pietismen uppstod ur tyck lutherdom, men har många drag från medeltida mysticism. Namnet kommer ifrån latinets *pietas*, som betyder fromhet.¹¹

---

⁸ Kjellberg 1994, 19

⁹ Örnköldsviks museum 2002, 8

¹⁰ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Herrnhutism> (070105)

¹¹ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Pietism> (070105)

Väckelsen inom Svenska Kyrkan

Väckelsen påverkade många i landet, även de som var aktiva inom Svenska Kyrkan. Lundborg, var namnet på en man som blev tagen av väckelsen. Han reste till Skottland, som många andra präster under denna tid, för att där upptäcka den väckelse som spred sig i landet. När han kom hem var han fast besluten att en rikstäckande, inomkyrklig organisation måste skapas för att hela fosterlandet skulle kunna väckas till omvändelse efter det evangeliska mönster han mött i Skottland.

Lundborg, men även fler människor stod redo att försöka få Svenska Kyrkan att bli den ledande för väckelsen. Man såg baptismens utbredning och ville gärna komma ikapp med ett eget inom- kyrkligt samfund. Våren 1856 gick det snabbt. Mångas viljor och krafter fick *Fosterländska Stiftelsen för Evangelii befrämjande* att bildas. Dock bytte man kort inpå ut namnet till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS).

EFS är alltså ett eget samfund, men ingår i Svenska Kyrkan, vilket är bekännande från båda parter. EFS delar också Svenska Kyrkans ideologi, men har den traditionella frikyrkliga synen på individen, och individens egen relation till Gud, utan en vigd präst som medlare.¹² För att sprida budskapet om evangeliet sände EFS ut utbildade s.k. kolportörer, som reste runt för att dela ut kristen litteratur och småskrifter.¹³

2.1.1 Norrlandsläseriet

I övre och mellersta Norrland förekom något som det skrivits om mycket när det gäller väckelsen, nämligen läseriet, som kallas Norrlandsläseriet. I Norrland kom väckelsen tidigt under 1800- talet och hade sina speciella orsaker till att det blev så stort.

Läseriet har fått sitt namn i och med att man studerade och läste mycket för att lära sig mer om religionen och för att omvända sig själv.¹⁴ Helst studerade man i konventiklar och det var Bibeln, andaktsböcker och predikosamlingar som man vanligen läste. Redan 1802 finns dokumenterat att Pehr Brandell i Porsnäs utbrister, mitt under en ungdomsdans; "Gud, hur länge skall du tåla denna syndalevnad?". Och i och med detta ska det ha börjat sprida en väckelse i Piteå och övre Norrland och sedermera ner över mellersta Norrland.¹⁵

---

¹² Kjellberg 1994, 200 - 201

¹³ Bexell 2003, 52 - 55

¹⁴ Kjellberg 1994, 112

¹⁵ Kjellberg 1994, 19

Det som här väcktes var det man kommer att kalla "nyläseriet", den folkväckelse som uppstod i början av 1800- talet. Nyläsarna i Norrbotten var oftast separatister, medan den väckelse som senare nådde Västerbotten var kritiska mot kyrkan, men ändå lojala. Kritiken riktades i synnerhet mot de s.k. "nyböckerna"; Katekesen 1810, kyrkohandboken 1811 och Wallins psalmbok från 1819.¹⁶

Något som Knut Kjellberg berättar om i sin bok "Folkväckelser i Sverige" som han tror har haft stor betydelse för att väckelsen så tidigt och kraftigt kom igång i Norrland, är den sociologiska faktorn byabönerna. Under 1600- talet, när det rådde kyrkplikt i Sverige, bodde många i glesbygden så långt ifrån kyrkan med dåliga eller inga vägar alls, och det var ofta omöjligt att ta sig till gudstjänst på söndagarna. Då instiftades något som kallas för byabön, där en utvald lekman fick hålla bön och sång hemma i byn för byborna, utan ledning av en präst, på söndagar och ibland även på lördag eftermiddag eller kväll . Dock var det viktigt att han höll sig till de böner och sång böcker som Svenska Kyrkan förmanade.

Men i längden visade det sig alltför svårt för lekmännen att enbart hålla sig till det som kyrkan tillät. Man ville ofta tillägga egna kommentarer till böner och text, och det utkom åtskillig ny litteratur kring andakt som man gärna ville prova utan att söka om lov från högre ort.¹⁷

Eftersom blev dessa byaböner till konventiklar, och många besökare fann dessa möten mer inspirerande till personlig, andlig utveckling och omvändelse, än de vanliga gudstjänsterna i kyrkan. Och dessa möten och denna omvändelse bland folket spred sig till ett mångtal orter. År 1819 fick biskopen i Härnösands stift, E.A Almqvist, höra om dessa konventiklar och den lekmanpredikan, spridning av falska läror, separatism och oförskämd kritik av kyrkan och dess präster, som försiggick runt om i byarna. Detta kom även till ärkebiskopen och justitiekanslerns kännedom, och det beslöts om att skicka ut justitierådet Josua Sylvander som ledare för en undersökning som skulle se om dessa rykten var sanna och hur det stod till med byabönerna runt om i Norrland. Folket i byarna fick lova att följa lagen, och att akta sig för de nya falska lärorna.¹⁸ Men detta löfte glömdes snart bort. Redan 1823 gav J. Hägglund, ledamot i domkapitlet och med vid Sylvanders undersökning, besked därom. Detta kallades "Den oundvikliga separatismen".¹⁹

---

¹⁶ Nationalencyklopedien 1993, tolfte bandet.

¹⁷ Kjellberg 1994, 109

¹⁸ Kjellberg 1994, 110

¹⁹ Kjellberg 1994, 113

2.1.2 Örnsköldsvik - en frikyrkostad

Örnsköldsvik är en stad som är känd för att ha många frikyrkor, och även många anhängare av dessa. Enligt Örnsköldsviks museum är den en av de mest frikyrkotäta städerna i Sverige.²⁰ Det verkar vara en trend som hållit i sig ända sedan 1800- talet. Läseriet var som tidigare skrivits särskilt vanligt i Norrland. De frireligiösa utbrytarna höll sig till en början i hemmen där man läste ur Bibeln, sjöng och bad. Senare byggdes bönhusen.

Vissa präster i bygden såg positivt på väckelserörelsen och accepterade lekmannastyre inom statskyrkan, men det var kritik och avståndstagande gentemot statskyrkan som resulterade i bildandet av självständiga församlingar och missionsföreningar. Men tror att det var traditionslösheten i de snabbt växande sågverksamhällena, den unga köpingen - och sedermera staden, har varit orsak till att väckelserörelserna fick ett så starkt fotfäste i Örnsköldsvik. Ibland sägs det till och med att väckelserörelserna har sitt ursprung i de norrländska kustbygderna.²¹

Den legendariske prästen Pehr Brandell spelade också en framträdande roll för väckelsen kring Örnsköldsvik. Han prästvigdes 1812 och kom till Ångermanland, Nora, men samlade stora lyssnarskaror även i Örnsköldsvik under 1820- talet.

1879 bildades Norra Ångermanlands missionsförening, vars syfte var att främja frikyrklig verksamhet såsom symöten, bönemöten och föredrag. Lokalföreningar bildades snabbt, t.ex. i Bergom, Näske och Köpmanholmen. Vid slutet av 1920- talet fanns det ett åttioatal lokalföreningar i Örnsköldsvik.²²

I minnesskiften över Norra Ångermanlands missionsförening (även kallad Norra Ångermanlands evangelisk lutherska krets-förening) berättas att Örnsköldsviksbyggen påverkades mycket av "läsarna" från Västerbotten, men också från Pehr Brandell (se mer under "Norrlandsläseriet" ovan), som kom att verka som präst i Norabygden och senare som komminister i Ullånger.²³

Det skrivs också att ofta kom folkskaror inte bara från Ångermanland, utan från Västerbotten för att lyssna på hans predikningar, och att många som inte hade möjlighet till att åka med

---

²⁰ Örnsköldsviks museum 2002, 6

²¹ Örnsköldsviks museum 2002, 10 - 11

²² Örnsköldsviks museum 2002, 13

²³Nygren, Johansson 1929, 13

häst, gick 6 – 8 mil för att lyssna på Pehr, och att det inte var ovanligt med dessa vandringar, som ofta började redan på lördagen. Hur sant detta är vet jag inte, men det var intressant att läsa även om det är en sägen eller rykte som spätts på. Men de skriver att med denna andliga inspiration som kom med Pehr, så förändrades folkets tankesätt betydligt.²⁴

Annaniterna

Mor Anna var en kvinna som blev tagen av utbrytningen från Svenska Kyrkan och kyrkoplikten, och som fick en mycket stor beundrarskara i Örnsköldsvikstrakterna. Anna Johansdotter var till en början i unga år mycket trogen Svenska Kyrkan, gick på gudstjänsterna och läste Luthers skrifter. Men efter en tid kom hon att börja delta i läsemöten som började hållas av nyläsarna från Västerbotten. En gång var hon på ett möte hemma hos Hans Tjärnström i Högländ, då länsmannen kom in och förbjöd mötet. Men Tjärnström fortsatte att uppmåna läseriet och blev för detta straffad med böter.

Händelsen eggade Anna till strid, och hon fortsatte att hålla möten och blir ledare för en rörelse som senare kom att kallas Annaniterna. Anna slutade att gå i kyrkan och hennes inställning till Svenska Kyrkan och prästerna är kylig. Fler kom att lyssna på henne, och då hennes föredrag var så eldiga kom fler och fler att bli hennes anhängare. Till slut började anhängarna att kräva att Mor Anna skulle bryta helt med kyrkan och själv ge nattvard och att själv döpa. Detta var Anna tveksam till, men gav till slut med sig och de bildade även en egen församling 1854.

Många av nyläsarna som hon samarbetat med från början tycker nu att hon gått för långt. Annaniterna kom att strida för sin sak ända till 1858 då konventikelplakatet upphävdes. Dock avled Mor Anna 1879. Efter detta förskingrades skaran av anhängare ganska hastigt, för att till slut upphöra att existera.²⁵ Annaniterna hade dock ett bönhus som de uppförde 1866, och 1934 då endast tre Annaniter återstod, skänkte man huset till EFS, den församling man mest kunde acceptera. Idag är bönhuset i privat ägo av en person som driver en musikverkstad där, men EFS hyr lokalen vid vissa tillfällen.²⁶

Det berättas även i boken om Pehr Brandells son, Simon Brandell, som under en tid jobbade i två av Nätras grannförsamlingar, Själevad och Vibyggerå församlingar, som kyrkoherde. Dock

---

²⁴ Nygren, Johansson 1929, 14

²⁵ Nygren, Johansson 1929, 16 - 21

²⁶ Örnsköldsviks museum 2002, 12 - 13

slutade det med att han hamnade i Skellefteå. Men han fanns länge kvar i folkets minne, då han hade en stor förmåga att samla folk omkring sig, och då han talade berörde det han sa människorna djupt. Han var också en eldsjäl som ofta besökte landsbygden för att tala till folket från höskullar eller under träd ute på ängar och åkrar. ²⁷

2.2 DEN LOKALA SITUATIONEN: Frikyrkorna kommer till Nätra församling

Baptiströrelsen började spridas i Örnsköldsviksbygden i mitten av 1800- talet. I slutet av 1870-talet flyttade en grupp lantbrukare till Nätra från Skorped, och bland dem kom de första baptisterna. Till att börja med hade man inget bönhus utan höll till i det fria, men baptistkyrkan Betel, som man byggde upp av en mansgård flyttad från Bredånger, blev en samlingspunkt för sång, musik och predikan 1912.

1890 beslutade man sig för att bygga ett bönhus i Mosjö, Skorped, som på den tiden tillhörde Nätra församling, men man blev stämnda av tinget i Nätra för brott mot konventikelplakatet. Dock stod bönhuset klart tre år senare. 1892 tog man även till sig det gamla kapellet i Gärden och drev som bönhus, detta övergavs dock 1972. Och 1959 förvärvade man en gammal skola till bönhus i Vik. ²⁸

Evangelistiska Fosterlandsstiftelsen (EFS) förknippas mycket med Örnsköldsviks historia som stad. ²⁹ Man talar om att under 1870- talet såg prästerskapet hur man behövde en ordnad verksamhet i våra bygder för missionen och där folket kunde få svar på sina frågor om tro. Så prosten Næslund med fler rådslog om hur man skulle ordna detta, och 1879 bildades Norra Ångermanlands Evangeliska Lutherska Kretsförening, och Nätra gick med i denna redan från start.

Föreningen höll från början två stora möten per år, ett under vintern som hölls i Örnsköldsvik, och en under sommaren som församlingarna turades om att anordna. Dessa sommarmöten blev så populära att man fick till slut hålla mötet under två dagar. ³⁰

Runt sekelskiftet kom dock en splittring i Kretsföreningen, och prästerna drog sig ur samarbetet, och därmed många andra anhängare också, men de trogna missionsvännerna

---

²⁷ Nygren, Johansson 1929, 30 - 32

²⁸ Örnsköldsviks museum 2002, 20-21

²⁹ Örnsköldsviks museum 2002, 6

³⁰ Nygren, Johansson 1929, 39 - 43

höll samman. I detta skede kom också bönhusbyggandet igång.³¹ Men i början på 20 – talet bröt sig ännu en grupp ur, eftersom ett bråk angående teologiska frågor fick denna grupp att dra sig ur EFS och de kom att kalla sig "Bibeltrogna vänner", och dessa har några gamla fallfärdiga bönhus stående i Nätra församling som de använt sig av.³²

Men allt eftersom fler lokalföreningar bildades, kom behovet av ett missionshus för möten. Tidigare upplät ofta familjerna sina hem för möten, men föreningarna växte och det mesta blev för trångt. Helst för föreningar i industrisamhällen, så som Köpmanholmen. Just bönhuset i Köpmanholmen, men även några andra bönhus som byggdes i närheten av träbolagens tillhåll, sponsrades av dessa träbolag, som ofta också stod för underhållet av byggnaden. Så var det i Köpmanholmen.³³

I slutet av 1850- talet tror man att lekmanverksamheten kring EFS startade i Köpmanholmen. Men missionsföreningen bildades inte förens 1897. 1905 startade man en söndagskola, och på 1910- talet kom det till biblioteksverksamhet i Köpmanholmens EFS. En spännande historia om byggandet av det nya bönhuset på 50- talet, sägs vara att folket entusiastiskt gick man ur huse för att hjälpa till vid bygget. Hustrun väntade hemma med ännu en matsäck när mannen gick direkt från jobb till bönhusbygge. Många gick också en stund på morgonen innan jobbet för att hjälpa till med att bygga. 1956 stod detta efterlängtade bönhus klart.³⁴

År 1910 fanns i kretsområdet (ungefär Örnköldsvik kommun) 10 bönhus. Men under de följande tre åren uppkom 22 byggnader till denna verksamhet (EFS). 1929 fanns det 48 bönhus för EFS i kretsområdet.³⁵ Andra ännu existerande församlingar med bönhus i Nätra är Bjästa. Västanå, Spjute, Sörtjärn, Näske, Skulnäs och Brynge är f.d. församlingar där bönhusen ännu finns att se, vissa förfallna, andra i privata personers regi.

Pingströrelsen kom till Örnköldsvik i och med att två unga evangelister från Rusksele och Fäboliden kom och övernattade hos Viktor Persson i Högland år 1921. De inredde övervåningen i huset till möteslokal, och hade ett cementkar i källaren som fungerade som dopfunt. I och med detta besök startade den första pingstförsamlingen i trakten.

---

³¹ Nygren, Johansson 1929, 52

³² Nygren, Johansson 1929, 56 - 57

³³ Nygren, Johansson 1929, 110

³⁴ Örnköldsviks museum 2002, 27-30

³⁵ Nygren, Johansson 1929, 111

1924 blev en liten verkstad i Sund församlingens första bönhus, som vid nästan varje tillfälle blev full till trängsel. Innan bönhuset kom till, skedde dopförrättningar utomhus i vattendrag, eftersom man var anhängare till vuxendopet, och på vinterhalvåret använde man en trälåda som var plåtbeslagen, och som man fraktade från by till by med häst och släde för att döpa. I Nätra kom under följande decennium bönelokaler till Nätrabölen, Fors, Mjåla och Bredånger. I Bjästa invigde man en kyrka där även butikslokal och bostäder inrymdes.³⁶

Svenska Missionsförbundet grundades 1878 som en utbrytargrupp ur EFS och kom till Örnsköldsvik år 1879 med ingenjör Lundblad som flyttade till Järved från Gävle. Han bildade 1883 Jerfeds brödraförsamling med endast fyra personer, senare kallad Örnsköldsviks brödraförsamling.³⁷

2.3 Intervjuer

Presentation av de intervjuade

Torsten är nyss fyllda 90 år och är född i ett kristet hem där föräldrarna var aktiva i EFS. Självgick han med som aktiv när han var i tjugofemårsåldern, men var redan som barn med i olika barn- och ungdomsgrupper.

Agneta är 48 år. Hon är född i ett kristet hem i en ort 2 mil söder om Bjästa där pappa var aktiv i Svenska Missionsförbundet. Flyttade till Nätra som vuxen när hon fann kärleken. Blev genom en granne aktiv i EFS i Köpmanholmen när barnen var små. Flyttade för två år sedan söderut till Hudiksvall men är nu inte aktiv i något bönhus.

Ing – Mari är en kvinna på 65 år och som i hela sitt liv varit aktiv i EFS. Är född i ett kristet hem med föräldrar som var aktiva i denna förening.

Karin har nyss fyllt 80 år. Hon är uppvuxen i en liten by där både Svenska Missionsförbundet fanns i grannbyn och EFS fanns i hembyn. Hon var med som barn i den tidigare nämnda och hennes barn har även de gått i barn- och ungdomsgrupper där.

Ottilia är en tjej på 17 år som för två år sedan flyttade till Nätra. Innan detta bodde hon i Enköping. Hela hennes familj är aktiva i Pingstkyrkan och har så varit i hela hennes liv.

Varför byggdes de?

Varför bönhusen i Nätra byggdes är min största fråga, och den tänker jag börja med att reda ut. Vi har redan läst om hur väckelsen spred sig från Piteå och ner över Västerbotten och Västernorrland och grep tag i människorna som började ha möten, s.k. konventiklar i hemmen. Jag har tidigare tagit upp hur Sverige hade kyrkplikt och förbud mot konventiklar och mot andra samfund än Svenska Kyrkan. Jag har också nämnt folkets kamp mot dessa förbud och deras väg till att få träffas och predika för varandra och läsa om kristendomen tillsammans

---

³⁶ Örnsköldsviks museum 2002, 47-48

hemma, om än inte på de tider då Svenska Kyrkans gudstjänster var. Varför man hade kyrkplikt är också något som jag skrivit om tidigare. Men hur gick det sedan? Hur såg detta ut på lokal nivå, hur utmynnade detta i så många bönhus i Nätra?

Jag har träffat flera olika människor som bor i Nätra och har varit, eller fortfarande är engagerade i några av de bönhus som finns här omkring. När de byggdes är en fråga om jag redan har fått besvarad tidigare i texten, men varför?

Mitt antagande innan uppsatsens påbörjande var att det låg mer än enbart ett brinnande intresse för religionen och läseriet bakom att man byggde bönhusen. Detta påstående har bekräftats av de flesta av mina informanter när de svarat på frågan om varför de tror att bönhusen byggdes.

Till exempel Karin:

”Jag tror, och är väldigt säker på, att det var för att man behövde en samlingsplats, en träffpunkt i byn. Som jag sa förut, man hade inget annat då. Inga andra föreningar att vara med i, inget annat att göra. Alla gick ju på de här mötena, och man träffades där och umgicks, man engagerade sig, och gjorde saker tillsammans.”

Agneta har en liknande teori om detta som hon berättar om:

”Annars tror jag också att det gör att man får en sammanhållning i byn, en samlingspunkt att gå till. Nu för tiden tror jag inte att bönhusen har den funktionen när det finns så mycket annat att samlas kring och man har annat för sig, men förr tror jag att det var så. Och när jag var aktiv i EFS var det så, för de flesta på orten var det en samlingspunkt även om många inte var aktiva så kunde de komma dit för att träffa folk. Samtidigt så kom industrialismen och man blev som människa livegen och jobbade inte längre på en gård under en bonde utan man jobbade inom industrin och blev mer självständig, och då testade man sin tro också för att kyrkan inte längre hade samma makt över människors tro. Därmed blev man intresserad av frikyrkor och även tror jag att man behövde mer gemenskap, den man nu inte fick på bondgårdarna. Alkoholismen kommer också in i och med industrialismen och där gjorde samfunden en insats med kampen för nykterhet tillsammans med nykterhetsföreningarna. Kanske var det ett samband mellan dessa som gjorde att man behövde och ville ha dessa bönhus i byarna.”

Samlingspunkten för människorna i byn, det är det som Agneta och Karin säger i första hand. Vi kommer att märka att det är inte enbart de som tror på detta. Men det är ett svar som också jag tror starkt på. Alla de jag intervjuade svarade spontant de första de gjorde, att det var för

---

³⁷ Wikmark, 73

att ha någonstans att träffas som man ville ha bönhusen. Dock återkommer vi till detta påstående senare.

Industrialismen kommer här in i bilden och jag tror att det ligger mycket i Agnetas påstående. Vi kommer att återkomma till alkoholfrågan senare. Men Agnetas påstående om att industrialismen och Svenska Kyrkans falnande makt över människorna påverkade deras syn på religion och deras nya livsgång med en annan typ av arbete där man fick mer fritid och mer behov av gemenskap låter väldigt trovärdig. Och självklart är även jag inne på hennes linje då hon säger att det nog kan vara ett samband mellan behovet av en samlingsplats och människornas nya, mer fria, tänkande och friare liv. Jag tror inte att endast en orsak finns till fenomenet bönhus.

För att träffa andra och för att få umgås på en gemensam samlingspunkt verkar vara en vanlig uppfattning till orsaken av bönhusens tillkomst. När jag träffade Ing – Mari bekräftade även hon detta:

”Bönhusen byggdes nog mycket för att man behövde någonstans att vara, och ute på landsbygden så satt människorna där de satt, man hade ingen bil, oftast inte ens en cykel, och man jobbade på plats, handlade på plats och man behövde sådana saker på plats för att kunna komma dit. Dessutom var det bra att ha någonstans att träffas som låg nära.”

Tre olika personer har här berättat för mig om att de tror att det främst var samlingspunkten som behövdes för att man skulle kunna träffas och umgås. Dock har jag fått två andra lite annorlunda, men ändå viktiga och intressanta svar till min första fråga.

Karin säger:

”Jag kommer också ihåg Jan – Ellas, som han kallades. Hans riktiga namn var Janne Vestman. Det var han som bildade föreningen och var alltid den mest aktiva. Innan bönhuset byggdes anordnade han så kallade 5 – öresmöten. De förekom i gårdarna runt om i byn och då betalade de som ville komma 5 öre och då fick man kaffe och fick lyssna på predikan och sång. Det började runt 1820, har jag hört från farmor på gården. Hon berättade mycket om de här mötena som förekom även hemma hos oss här på gården. Det kostade inget mer än 5 öre för att alla skulle ha råd att gå, men då detta blev mycket populärt och predikanterna började ta betalt, så fick man ta mer betalt av åhörarna. Detta tyckte man inte om, så man började bygga på bönhuset istället, för att få det mer organiserat och kunna ha råd med predikanter och kaffe.”

Här får vi en annan orsak till varför man byggde bönhusen, vilket var mycket intressant att få höra. Människorna ville alltså inte betala mer för att få lyssna på en predikant och få en kopp kaffe, så man började bygga bönhus istället, för att kunna ha sina möten där och för att inte behöva betala för det. Något annat intressant jag fick veta här var också att det blev så populärt med möten att predikanterna började ta betalt för att berätta om sitt budskap. Men man kan fråga sig ändå om det var för att få lyssna på predikanten eller för att få träffas och umgås runt en kopp kaffe som människorna i byn var så mån om sina möten att de började bygga på bönhusen? Med tanke på att de ville slippa betala så mycket pengar för det så kan man undra om det kanske var det andra alternativet som stämde bäst?

De första citaten från informanterna om bönhusen som en samlingspunkt i byn, stärker mina funderingar här på om det var för att lyssna på predikanten eller om det var för att umgås runt en kopp kaffe som man var engagerade i bönhusbygget. Jag vill inte på något sätt trycka ner trons betydelse hos människorna på den här tiden, men jag vill framhäva att det kanske inte heller var allt i betydelsen av bönhusen hos människorna.

Vi kommer nu att återgå lite till alkoholfrågan. Den verkar vara en viktig punkt för både Agneta och Torsten som de gärna vill få fram. Torsten berättar om varför man ville kämpa för dessa frågor som på den tiden var aktuella i samhället, som till exempel nykterhet. De kyrkliga samfunden stod för detta och folket engagerade sig då i dem för att få till bukt på dessa problem.

"Långt tillbaka i tiden betydde bönhusen mycket! De stod för ärlighet och kämpade för nykterhet, något som behövdes i samhället då. Detta gjorde nog också att EFS och andra samfund drog till sig mycket folk, man trodde på dessa frågor och ville få fram mer sånt", säger Torsten.

Agneta uttalade tidigare där hon berättade att hon trodde att industrialismen framkallade mer alkoholproblem hos människor vilket i sin tur gjorde så att människorna sökte sig till föreningar som EFS och nykterhetsföreningar. Vi kan dra ihop Agnetas teori och Torstens berättelse och komma fram till att det Torsten säger i mångt och mycket bekräftar Agnetas påstående. Vi vet inte om det var just industrialismen som framkallade alkoholismen, men just den frågan är i mitt arbete inte av tillräcklig vikt för att jag ska lägga ner kraft på att söka svar på den. Vad som framkallade alkoholismen är i sig inte intressant utan att den fanns, och det Torsten här säger, att människorna sökte sig till samfunden och dess möten i bönhusen för att tillsammans kämpa för nykterhet. En intressant vinkel som får mina tankar att kretsa kring att det var samhällets behov av moral och något som satte en norm för hur folket skulle leva, i ett samhälle där man fått helt nya sätt att leva mot vad man hade innan i bondesamhället.

Människor som var förvirrade och inte hade fått en ruljans i detta nya schema för arbete och fritid. Familjesituationer som började se annorlunda ut, föräldrar kanske inte hade tid för barnen och de bodde på ett annat sätt än innan. Kan det ha varit allt detta som skapade ett behov av en religiös mittpunkt i byn som folket kunde samlas kring och tillsammans med predikanten sätta den nya normen och få höra om moral och det rätta sättet av leva sina liv, när de själva inte visste?

Torsten har också annat att berätta, till exempel detta, som spär på mina funderingar ännu mer och samtidigt bekräftar det Karin, Agneta och Ing – Mari påstår om bönhusen som en samlingspunkt. Han berättar hur förhållandena var på den tiden bönhusen byggdes och då folket behövde någonstans att träffas:

”Annat som gjorde att bönhusen var populära var att gammalt tillbaka så var sabbatsbudet strängt. Inget hade öppet på söndagen och ingen jobbade då, om man inte hade jordbruk. Och då hade man tid att gå till varandra, eller till bönhuset, för att umgås och träffas. Men dessa lokaler användes till mer. De var allmänna samlingslokaler som bolaget utnyttjade när de behövde, och andra företag hyrde den ibland. Sedan hade man husförhöret i gamla bönhuset på den tiden man hade sånt.”

Det första som nämns här i Torstens utlåtande är att folket hade tid att umgås och tid att gå till möten i bönhus. Eftersom sabbatsbudet hölls hårt på och inget annat var öppet och det fanns inget annat att göra så var det antagligen en självklarhet att gå till bönhusen där det var aktivitet och annat folk att ha trevligt med. Ännu en bra orsak till att jag ska tro ännu mer på antagandet om bönhusen som en folkets samlingspunkt, och detta är ännu ett påstående som på sitt sätt går ihop med tidigare uttalanden om att människor då inte hade annat att göra i byarna, inte på någon annan veckodag än söndagen heller.

Torsten berättar här också om hur andra aktiviteter än just religiösa förekom i deras bönhus. Husförhöret kan väl räknas till religiös sammankomst, men det var Svenska Kyrkan som hade denna, och dessutom nämner han bolaget som hade möten och annat i lokalen när de behövde. Detta för mig osökt in på frågan om HUR bönhusen kom till. Ett svar är redan nedskrivet sedan innan från Karin angående detta, när hon berättade om 5 – öres möten.

Hur kom de till?

Jag fick genom litteraturen veta att sågverk ofta hjälpte till med virke och eventuellt arbetskraft till att bygga bönhusen. Självklart frågade jag mina informanter om detta när jag intervjuade dem för att se om de hade någon erfarenhet kring detta. Det är intressant att få höra om detta

eftersom jag ställer mig frågan varför de gjorde detta? Den vidare ställda frågan har jag tyvärr inget svar på, men jag fick i alla fall berättat för mig om hur Köpmanholmens EFS kom till av Torsten:

"Det var Fors AB som kostade på bygget av bönhuset. Det var många i bolaget som var kyrkliga, och folket började ha möten i skolan för att kunna träffas, men till slut så ville man ha mer gemenskap och mer ordning på mötena, så man uppvaktade disponenten för att titta på pengar eller virke, men han ställde upp och byggde hela bönhuset åt folket och stod för lyset och allt!"

Detta påstående bekräftade även Ing- Mari, även om hon själv inte minns detta, så har hon hört berättas om det. Dock får jag även veta hur bolaget Fors AB inte hjälpte till lika mycket vid byggandet av det nya bönhuset efter branden, men de gav virke till att bygga Svenska Kyrkans kyrka på orten senare. Att sedan få höra om hur människorna i Köpmanholmen brann så för sitt bönhus att de dag efter dag gick till bönhusbygget för att hjälpa till med sin arbetskraft och få till det nya bönhuset är så fascinerande!

Torsten säger såhär om detta:

"Men sedan efter att det hade brunnit, så var det något missförstånd mellan folket och bolaget så de hjälpte bara till med virket den gången. Då lejde vi snickare som byggde grunden, men sedan hjälptes folket åt att bygga på bönhuset. Karlarna sprang mellan jobbet och bygget dagarna i ända tills det blev klart. Så fort de inte var på jobbet så var de "nere på bönhuset" sa man! Men karlarna var arbetsföra på den tiden. I Näske hade man ett bönhus också och det hjälpte vi i holmen till med att bygga upp och vi hjälpte varann med reparationer och sådant. När det skulle läggas nytt golv, eller när det skulle målas om."

Han säger som skrivet redan också att folk i Köpmanholmen till och med hjälpte byborna i grannbyn Näske med att bygga om eller bygga till i deras bönhus. Karin har också något att säga till om i denna fråga. Hon var ofta i bönhuset i Brynge för att gå på möten där.

Karin säger:

"Senare kommer Brynge bönhus att byggas, och det var Verner Byström som byggde bönhuset 1946. Det var en EFS – förening och jag minns hur Verner fick bidrag från sågen i byn i form av virke för att bygga bönhuset."

Varför är de så många?

Även i ovanstående citat är det en man som får bidrag från en såg för att bygga ett bönhus. Men alla bönhusbyggare fick inte ett sådant bidrag, men ändå finns det så många bönhus i

Nätra som ett i varje by och ibland mer. Varför? Och är det verkligen så, att det finns mer bönhus i Nätra än på andra ställen i Sverige? Själv har jag upplevt det så, att vi har ovanligt många bönhus i Nätra. Jag frågade mina informanter om detta, men alla hade inte svar på min fråga, men Karin hade ett svar som kändes tillfredställande:

”Jag tror att det beror på att det bodde fler människor i Nätra på den tiden. Byarna var fulla med människor, vuxna, gamla, barn och ungdomar. Idag bor det allt färre människor i dessa byar och det kan se väldigt mycket ut med fler än ett bönhus i en by som idag rymmer endast ett femtiotal invånare, men förr så bodde det, under mina yngre dagar, betydligt fler i byarna kring Bjästatrakterna.”

Att det var mer folk i byarna på den tiden är ett bra svar, och ett svar som kändes självklart när jag fick det. Att byarna på landsbygden urfolkas är något som inte längre går att blunda för och något som alla är medvetna om. Dock har jag ingen källa på detta, men väljer att lita på Karins ord.

Men även Agneta har ett utfylligt svar till mig på denna fråga, och även från en annan vinkel:

”Jag tror att det beror på en hel del orsaker. Jag säger nu bara vad jag tror, och jag tror att behovet av bönhus var större på landsbygden förr, då det var långt mellan gårdarna och man behövde någonstans att samlas. Västerbotten är ju ”bönhusens land”, där var väckelsen stark och där finns det mycket bönhus och många kyrkor. Dessa två landskap, Västerbotten och Västernorrland har mycket landsbygd.”

Att Västerbotten skulle drabbats mer av väckelsen än södra Sverige har bekräftats tidigare i uppsatsen där vi fick läsa om Norrlandsläseriet. Där stod att övre och mellersta norrland påverkades starkt av väckelsen, och Ångermanland, Nätra ligger i mellersta norrland. Och visst har Västernorrland mycket landsbygd. Återigen kommer kommentaren om att folket behövde någonstans att samlas ute på landsbygden. Dock har vi redan tagit den diskussionen.

Agneta kommer också in med en annan version som jag finner intressant och som visar lite på den kultur som finns i Nätra och som går ut på att traditionen bland Nätrabor att vara duktiga och företagsamma skulle vara en del av svaret på varför det finns så många bönhus sedan förut och även varför de står kvar i Nätra.

”Just i Nätra har man också länge varit så företagsamma eldsjälar, man drev egna företag och var skötsamma och duktiga. Det har alltid varit så i Nätra tror jag. I och med denna skötsamhet och duktighet så byggde man väl dessa bönhus och skötte dem som föreningar. Man

*har länge varit bra på det där med föreningar också i Nätra. Ett mycket föreningsälskande folk.
Men det är många bönhus i Nätra, om man ser ner mot Docksta och Ullånger och mer söderut som här i Hudiksvall så finns det inte alls lika många bönhus som där uppe!
Men det kan ju också bero på att man fick många eldsjälar till predikanter i Nätra. Men det vet jag inget om egentligen.
Jag tror också att dessa bönhus står kvar för att man så länge var aktiva i bönhusen. På många andra ställen står inte alla kvar även om det fanns många bönhus en gång i tiden. Det var varit så många aktiva i Nätra och man har verkligen skött om dessa hus. Därför står många kvar än idag även om många är förfallna.”*

Detta citat från Agneta kommer att få betydelse när jag får höra vad Otilia har att säga om skillnaden från hennes hemort och Nätra.

Även denna yngre informant kan intyga i hur tydligt det är att Västernorrland och Nätra har fått mer smak av väckelsen än vad södra Sverige har. Otilia kommer från Enköping där hon har bott fram tills för två år sedan då hon flyttade in till Köpmanholmen. Hon säger följande:

*”Jag bodde i Enköping fram till för endast två år sedan. Och jag ser tydligt hur väckelsen har dragit fram betydligt mer här i norr än söderut. I Enköping är religion och kristendom något konstigt som ingen riktigt vill vara med i. I klasserna där konfirmerade sig ungefär tre – fyra stycken av tjugofem. Här i Nätra är det tre – fyra stycken som väljer att inte konfirmera sig i klasser på tjugofem!
Här kan man också gå till en kyrka en kväll för att umgås och träffa folk eller för att lyssna på någon som sjunger. Kyrkan är inget konstigt här, vare sig det är Svenska Kyrkan eller Pingst eller EFS, man kan gå dit bara för att även om man inte alls är troende. Så var det verkligen inte i Enköping. Där gick man bara till kyrkan om man tillhörde kyrkan och var troende.
Här i Nätra har man en mer bekantskap med kyrkan. Alla vet vad det är, och de ingår i samhället. Så var det verkligen inte i Enköping!
Det tror jag kan vara svar på din fråga om varför det finns så många bönhus just här, för här verkar väckelsen ha satt sig ordentligt mot på andra ställen. I alla fall mot för i söder.”*

Det var väldigt intressant att få höra om detta! Otilia berättar om hur stor skillnad det är här jämfört med Enköping, en ort som ligger i jämnhöjd med Västerås, strax nordväst om Stockholm. Detta stärker Agnetas påstående om att bönhusen är fler här i Nätra eftersom att väckelsen drog fram starkare här. Otilias berättelse ger också en förklaring till varför bönhusen finns kvar och är aktiva. Också något som Agneta tidigare berört. Agneta sa att Nätraborna är företagsamma och håller igång bönhusen av den traditionen, men Otilia hävdar att det också finns en helt annan kultur med bönhus och kristna samfund i Nätra, där alla känner sig välkomna och dessutom går dit! Detta är säkert en viktig del i bönhusens liv

eftersom en sådan inställning till bönhusen hos människor gör att man inte känner sig främmande med dessa byggnader och inte drar sig särskilt för att gå dit om någon aktivitet skulle locka. I Enköping gör folk inte alls så tydligen, utan går endast till ett bönhus om de är troende och medlemmar av detta. Ungdomar som är med är endast de ungdomar som är barn till de äldre medlemmarna fick jag också höra. Här i Nätra går barn på söndagsskola och juniorer i kyrkorna som finns utan att föräldrarna för den delen är troende eller aktiva på något sätt. Dessutom kan barn och ungdomar gå i barn eller ungdomsgrupper i ett samfund samtidigt som deras föräldrar är aktiva i ett annat samfund. Detta vet jag av egen erfarenhet men även Ottilia håller med mig med orden:

"Här i Nätra tycker jag att det har blivit så ekumeniskt mellan alla kyrkorna. Men jag tror att det har med att göra att vi inte är så många i församlingarna längre, och då stöttar vi varandra, vi troende, genom att ha mycket ekumeniska möten och andra samarbeten."

Dock tror jag även att det kan ha att göra med den öppenhet mot dessa samfund och deras bönhus som tidigare har diskuterats i uppsatsen och det som nyss togs upp i citatet från Ottilia, nämligen att i Nätra vågar folk komma och gå i bönhusen som de vill, vare sig de är troende eller inte, om de förr varit aktiv eller inte. Vem som helst kan komma och vem som helst vågar också komma.

För att sammanställa lite av vad som hittills har kommit fram så har jag härmed kommit på det klara i att mitt antagande om att det låg mer än en längtan efter det religiösa bakom bönhusbygget stämmer. Det har blivit sagt att folket ville ha en samlingspunkt att gå till, mest på söndagarna då sabbatsbudet rådde och det fanns inget annat att göra när man hade tid över. Att det var långt mellan gårdarna och att människor i och med att folket blev mer liveget och började jobba på industrier behövde mer gemenskap med andra och att de själva började tänka mer fritt även på religion och lockades av andra religiösa samfund än Svenska Kyrkan kan även ha bidragit till behovet av en träffpunkt. Även att folket ville få bukt med problem som alkoholen och uppfostran av barn till ärlighet tros ha varit en orsak till att de ville ha en religiös byggnad där detta kunde ske i sin omgivning. I alla fall på de bönhusbyggen som här har kommit fram. Men jag, liksom mina intervjuade vänner, är säkra på att detta gäller fler än enbart dessa bönhus.

Att folket fick bidrag och hjälp från sågverk i byn eller i närheten hjälper förstås till att de har kunnat bli många bönhus i Nätra församling, då bygden ligger vid kusten och har en å som rinner genom hela socknen och gör att sågverk här i Nätra var vanligt på den tiden.

Väckelsens framfart i vårt län sägs här också vara en orsak till de många bönhusen. Att den

nya trenden med egensinnade människor som valde andra samfund än Svenska Kyrkan fastnade just här i mellersta Norrland.

Vad betydde bönhusen för folket i bygden?

Det har kommit fram flera påståenden och antaganden om varför bönhusen kom till, och några berättelser om hur de kom till. Men frågan vad de betydde för bygden och vad de aktiva bönhusen fortfarande betyder återstår. Att bönhusen betytt mycket för själva byarna är ett ganska självklart svar med tanke på vad vi har fått fram angående att använda bönhusen som en samlingspunkt och hur de har fått människor att engagera sig i för att få bukt på något problem, i att bygga bönhusen och hur de har fungerat till annat än endast religiösa möten på sina ställen. Men vad betydde de för människorna? Agneta har en intressant syn på frågan ur ett kvinnoperspektiv:

”Ja, jag tror att det har betytt mycket! Särskilt för kvinnorna! Hela grejen med symöten var en kvinnosak, det var kvinnorna som arrangerade och turades om att vara värdinnor och baka fika till fiket. Det var möten för kvinnor. Under min tid minskade själva saken att sy och det kom ju några män också, men det var helt klart en kvinnosak. Och det var kul, vi fick gemenskap bland kvinnorna i föreningen. Man ställade upp för varandra och bakade och fixade någon som sjöng sånger eller övade in sånger med söndagsskolebarnen.”

När jag pratade med Agneta påpekade hon också att det var kvinnorna som stod för mycket av aktiviteterna i EFS - bönhuset i Köpmanholmen. På så sätt skulle kvinnorna också vara en drivande kraft för att bevara bönhuset, vilket i sig är intressant. Följdfrågan vad bönhusen skulle varit idag utan kvinnornas engagemang kommer upp, men vi ska hålla oss till huvudfrågan i detta avsnitt. Idag är enligt Ing – Mari Ögren en av de större arrangemangen i EFS i Köpmanholmen just symöten. Än idag är det kvinnor som tillsammans anordnar symöten och de är enligt henne och Torsten Nordström välbesökta. Det är dom som drar in pengar och det är dom som lockar folk till bönhuset. Så idag är det alltså kvinnorna som håller igång den största aktiviteten.

Jag förstår också hennes tanke i att det har betytt mycket för kvinnorna i och med att kvinnor ofta i äldre dagar var hemma på dagarna och om man då hade äldre barn som var i skolan eller om man på kvällen när mannen kommit hem ville göra något annat och umgås med andra kvinnor så måste det ha varit en väldigt bra mötesplats för att göra något tillsammans, på den tiden som det inte fanns så mycket annat att göra eller om de inte hade några speciella intressen att fördjupa sig i.

Ottilia berättade för mig om hennes idé om vad just deras kyrka betyder idag för många äldre. Det ligger säkert något i det, med tanke på att Pingstkyrkan i Bjästa ligger alldeles i centrum med ICA och baken som grannar.

”Jag tror att Pingstkyrkas behövs för att det har med trygghet att göra, och att lokalen har ett så bra läge. Många gamla vill vara med i en kyrka, men kan inte ta sig så långt bort, då är Pingst som ligger så centralt bra för dem”, säger Ottilia.

Karin tar återigen upp bönhusen som samlingsplats och säger:

”Just det där tror jag också har betytt mycket för byarna med bönhus. I Västanå och Västersel betydde det väldigt mycket att ha en plats där byborna träffades och ett ställe där man umgicks på fritiden, och där man kunde vara.”

Jag vill igen påpeka att detta verkar vara det svar av störst vikt i uppsatsen över huvudtaget. Detta svar är ett svar på alla min frågor praktiskt taget. På frågan om varför de byggdes, så har jag fått svaret att man ville ha en samlingsplats. Varför de blev så många har fått samma svar, att det var fler människor i byarna och att det behövdes en samlingsplats. Vad de betydde för människorna har också här fått detta svar, att folket behövde någonstans att samlas och att det betydde mycket att ha något att göra och någonstans att träffas när det inte fanns annat att göra då. Vi får helt enkelt utgå ifrån att det är den största orsaken till bönhusen och dess tillkomst och betydelse.

2.4 Slutlig reflektion

Jag kan inte säga att det här svaret jag fått hela tiden om att bönhusen kom till genom ett behov av en samlingsplats i byarna var något som jag skulle gissat mig till, men det var ändå ett bevis på mitt antagande som gick ut på att jag trodde att något mer än människornas religiösa behov som stod som huvudanledning till bönhusens tillkomst. Men nu när jag fått mitt svar så känns det ändå så självklart att det skulle vara därför. Alla mina informanter har gett mig detta svar, och på så sätt känns det som att det är hela svaret på mina frågor. Dock får vi vara försiktiga med att lägga hela betydelsen av bönhusen i detta svar, jag vill inte på något sätt, säger jag igen, nedvärdera religionen och det religiösa behovet hos människorna. Men enligt mina informanter så skulle anledningen med att få en samlingsplats vara den största orsaken, eftersom det var deras första svar på min fråga. Men ändå har vi fått fram några andra anledningar till att människor drog sig till bönhusen, som kan vara anledningar i samspel med vårt största svar, samlingsplatsen. Andra anledningar vi fått har varit, industrialismens intåg och människornas nya fria tänkande och kampen för ärlighet och nykterhet som skedde bland annat inom de religiösa samfunden som stod för bönhusen. Även att det var fler människor som bodde i byarna förr och att man hade inget annat att göra och

man tog sig inte så långt. Att Nätraborna har alltid varit företagsamma och duktiga och har även på så sätt tagit hand om alla bönhusen och drivit dem, väckelsens starka fäste i Västernorrland var ett svar jag fick på en av mina frågor. Och så vår öppenhet till kyrkliga samfund och att sågverk och andra bolag stod för bygget i vissa fall. Samt kvinnornas drivkraft och deras behov av annan sysselsättning än den i hemmet på den tid de mest var hemma på dagarna och så i viss mån bönhusens placering som kan vara en fördel för tex. Pingstkyrkan i Bjästa och EFS i Köpmanholmen.

Bönhusen måste ju verkligen ha betytt mycket för människorna i byarna eftersom de använde dem så flitigt och eftersom det fanns så många. Karin har berättat att det betydde mycket i hennes hemby och för grannbyn att få ha en samlingsplats för alla att träffas på. Jag känner mig nöjd med mina svar och det känns som att de inte går att analysera allt för mycket eftersom många svar som jag fått är svart på vitt.

Men det har varit intressant att jobba med den här frågeställningen och jag känner att jag tar fått veta det jag var ute efter och dessutom en hel del mer därtill som mina informanter gav mig i informationsväg, men som dock inte hade sin plats i denna uppsats med denna frågeställning. Idag kan jag se på bönhusen i min omgivning med nya ögon, jag vet varför de byggdes, jag vet vad som föregick där och jag vet varför man så gärna ägnade sin fritid där. Och dessutom vet jag varför det finns så många av dem här omkring.

3. SAMMANFATTNING

I min hemförsamling Nätra, Örnsköldsviks kommun, finns det många bönhus, ungefär ett i varje by. Jag undrade varför det var på det viset, och bestämde mig för att ta reda på detta genom att intervjua människor som är eller har varit aktiva i de religiösa föreningar och samfund som driver de olika bönhusen.

Den nyevangelistiska väckelsen kom främst från Skottland men även från England och Tyskland och var inspirerad av metodismen, herrnhutismen och pietismen. I norrland drabbades människorna starkt av denna väckelserörelse som kom över Sverige och då började det s.k. "Norrlandsläseriet", där människor träffades till möten hemma hos varandra för att läsa och lära sig mer om kristendomen. Detta var dock förbjudet genom lag sedan 1726, det såkallade konventikelplakatet, men kom att mjukas upp via lag.

Västerbotten var det landskap som fick mest mersmak av väckelsen och detta tros ha påverkat norra Ångermanland, den del av landet där Örnsköldsvik och Nätra ligger. När jag så intervjuade mina informanter, fick jag veta att en stor orsak till att bönhusen kom att byggas berodde på att människor i byarna behövde någonstans att träffas för att umgås. Till detta finns flera orsaker, bland annat att man ville få bukt på alkoholismen och för att man fick en annan rullans på livet genom industrialismen och att man jobbade på industrier.

Att bönhusen är så många kan bero på att byarna var mer befolkade förr i tiden. Även för att Nätraborna har tagit hand om bönhusen och använt dem så pass länge kan ha gjort att de står kvar än idag. Bönhusen har också betytt mycket för folket i byarna. Jag har fått många perspektiv på denna fråga, bland annat att det skulle ha betytt extra mycket för kvinnorna i Köpmanholmen, men också för alla människor i byarna i och med att de hade en plats att samlas på när det behövdes, och någonstans att gå när de ville umgås.

4. LITTERATURFÖRTECKNING

4.1 Källor

Örnsköldsviks museum, 2002, *Frikyrkor i Örnsköldsviks kommun med Evangelistiska Fosterlandsstiftelsen*, Ågrens Tryckeri.

Karin (070208)

Torsten (070419)

Ing - Mari (070419)

Agneta (070220)

Ottilia (070328)

4.2 Litteratur

Bexell, Oloph, 2003, *Sveriges Kyrkohistoria – Folkväckelsen och kyrkoförnyelsens tid*, Verbum förlag.

Nationalencyklopedien, 1993, Bokförlaget Bra Böcker.

Kjellberg, Knut, 1994, *Folkväckelse i Sverige*, Carlssons Bokförlag

Wikmark Gunnar, 1960, *Örnsköldsviks kyrkliga historia*, Ågrens boktryckeri AB

4.3 Otryckt material

Inventering av folkrörelselokaler i Örnsköldsviks kommun, 1978, Läns museet i Västernorrland.